

Momenteel is er een debat gaande over de reikwijdte van de wet en de taak van artsen bij euthanasie en hulp bij zelfdoding. Een aantal artsen ervaart een grote druk om mee te werken,¹ patiënten hebben het gevoel dat ze examen moeten doen.² Actieve levensbeëindiging met hulp van een arts is echter geen recht. Een arts mag een verzoek weigeren, op medische gronden en ook met een beroep op het eigen geweten.³

In het bijzonder de problematiek van ouderen die hun leven voltooid achten, een groep die vooralsnog niet voor actieve levensbeëindiging in aanmerking komt onder de huidige wet,⁴ staat dit jaar in het volle licht. Vanuit het centrale argument van het recht op zelfbeschikking gaat het dan om mogelijke decriminalisering van hulp bij zelfdoding door een niet-arts⁵, maar ook om de vraag of euthanatica zonder recept verkrijgbaar zouden moeten zijn.⁶ Vooralsnog is import uit het buitenland van een afdoend middel immers wel mogelijk, maar niet legaal. De vraag is: moet de overheid directe legale beschikbaarheid (lees: zonder recept) van een euthanaticum mogelijk maken?

Interessant in dit verband is een uitspraak van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens te Straatsburg. Dit Hof heeft uitspraak gedaan medio juni 2011 over de zaak Haas tegen Zwitserland.

Hieronder zal ik eerst deze zaak bespreken en dan ingaan op relevantie van deze zaak voor de Nederlandse situatie.

15 gram Sodium Pentobarbital

De zaak is aanhangig gemaakt door patiënt Haas, een man die lijdt aan een bipolaire stoornis, meermalen opgenomen is geweest in een psychiatrisch ziekenhuis en twee keer een suïcidepoging heeft gedaan. Hij heeft de hulp ingeroepen van Dignitas⁷, een Zwitserse organisatie die steun en hulp bij zelfdoding. Haas kan geen arts vinden die hem wil helpen of hem een recept wil geven. De Zwitserse rechterlijke procedures leiden niet tot succes. Geneesmiddelen en ook een euthanaticum als 15 gram Sodium Pentobarbital zijn in Zwitserland, net zoals in Nederland, alleen op recept bij de apotheek verkrijgbaar. Haas doet daarom beroep op artikel 8 van het Europese Verdrag van de Rechten van de Mens.⁸ Genoemd artikel ziet op het belang van zelfbeschikking van burgers in relatie tot de overheid.¹

De kernvraag in deze casus is volgens het Europese Hof voor de Rechten van de Mens of een overheid een *positieve verplichting* heeft om de noodzakelijke maatregelen te treffen om een waardige suïcide mogelijk te maken. Het Hof stelt dat het begrip privéleven in genoemd artikel geen beperkingen kent en dat hieronder ook begrepen kan worden het recht van een individu om te bepalen hoe en wanneer hij of zij het leven wil beëindigen, mits deze persoon deze beslissing vrij kan nemen en vrij kan handelen. Het gaat in de zaak Haas om de wens zichzelf te doden op een pijnloze en doeltreffende wijze. Het Hof stelt verder dat elke overheid een zekere marge heeft om eigen afwegingen te maken en wijst erop dat ook artikel 2 van het EVRM⁹ een rol speelt. Met andere

---

woorden, de overheid heeft eveneens tot taak om haar burgers in bescherming te nemen, ook tegen zichzelf en mag dus het belang van zelfbeschikking en bescherming tegen elkaar afwegen.

Het Hof constateert dat bij het mensenrechtenverdrag aangesloten lidstaten geen consensus heerst over het recht van het individu om te bepalen hoe en wanneer iemand zich van het leven kan beroven. De meeste lidstaten hechten meer waarde aan het recht op bescherming van het leven dan aan het recht om het te beëindigen. Het vereiste dat sprake moet zijn van een medisch voorschrift c.q. recept wordt door het Hof een legaal middel geacht om haastige besluiten en misbruik te voorkomen en tevens te voorkomen dat een patiënt die niet beschikt over een goed oordeelsvermogen aan het middel Sodium Pentobarbital zou kunnen komen.

Het Hof stelt ook nog dat haar redenering te meer geldt in een land als Zwitserland, dat een liberaal beleid voert op het vlak van hulp bij zelfdoding. Het Hof is verder niet overtuigd dat Haas geen psychiater bereid had kunnen vinden hem te helpen. Het hof stelt dan ook dat “ (...) even assuming that the States have a positive obligation to adopt measures to facilitate the act of suicide with dignity, the Swiss authorities have not failed to comply with this obligation in the instant case.”¹⁰ Een nationale overheid mag dus regels stellen vanuit het oogmerk van artikel 2 EVRM. Het gaat dan met name gaat het om de waarborg van de beoordeling dat iemand vrij en weloverwogen kan beslissen. Het vereiste van een medisch voorschrift, te verstrekken na een volledig psychiatrisch assessment, is hiermee in overeenstemming.

De betekenis van de zaak Haas voor de Nederlandse situatie

Nederland is net als Zwitserland aangesloten bij het EVRM en de nationale rechters moeten in hun vonnis rekening houden met uitspraken van het EVRM. Kort samengevat komt deze uitspraak er dan ook op neer dat de overheid maatregelen moet nemen om te zorgen dat iemand zelf kan beschikken over een waardig levenseinde op een zelfgekozen moment, maar in geval van een psychiatrisch patiënt is het niet ongeoorloofd om te stellen dat een euthanaticum direct verkrijgbaar moet zijn. De Nederlandse Geneesmiddelenwet en de al genoemde Wtl passen binnen deze visie.

In de zaak Haas betreft het een psychiatrisch patiënt. Voor psychiatrisch patiënten ligt euthanasie extra gecompliceerd in verband met de problematiek van diagnose, behandelperspectief en wilsverklaring. Biedt deze jurisprudentie een opening voor de mensen die een einde aan hun leven willen maken en niet in aanmerking komen voor hulp door een arts onder de Wtl? Het kan dan gaan om mensen die hulp behoeven bij zelfdoding als zij hun leven voltooid achten, maar ook om personen die geen hulp nodig hebben en een euthanaticum bijtijds in huis willen hebben (motto: een zelfbeschikkende jongen of meid is op de toekomst voorbereid). Voor beide groepen is een euthanaticum in Nederland op dit moment niet vrij verkrijgbaar. De mensen die geen hulp nodig hebben kunnen overwegen dit middel (formeel illegaal) in het buitenland te bestellen. Zij die wel hulp nodig hebben krijgen ook nog te maken met de strafbaarstelling van hulp bij zelfdoding door een niet-arts (artikel 294 lid 2 Wetboek van Strafrecht). In de zaak Heringa ligt vooral die laatste problematiek juridisch ter beoordeling van de rechter.

Zou voor iemand als Moek die leed aan een ‘stapeling van diverse ouderdomskwalen’, zoals in de zaak Heringa aanhangig, het op grond van dit arrest mogelijk moeten zijn om zonder recept een

euthanaticum te verkrijgen?¹¹ Zij was, blijkens filmopname, overtuigd van haar wens en bij haar volle verstand. Zij leed niet aan een depressie. Is het niet nodig om in elk individueel geval, psychiatrisch patiënt of niet, zeker te willen zijn dat iemand compos mentis zijn afweging tot sterven maakt? Maar wie beoordeelt dit dan? Het is mijn inziens de vraag of het altijd een arts zou moet zijn die deze toetsing moet doen. In gevallen van 'voltooid leven' is het van belang om ook aandacht te besteden aan levensvragen, omdat niet alleen de somatische, maar ook de existentiële dimensie van belang is. Voor een familielid of andere naaste is dit echter geen makkelijke opgave.

De uitspraak van het Hof richt zich op de vrijheid van het individu. Binnen het EVRM als mensenrechtenverdrag wordt zelfbeschikking gewogen in het licht van de relatie tot (anonieme) anderen in de samenleving en in relatie tot de overheid. Zelfbeschikking kan echter ook worden gerelateerd aan zijn tegengestelde, namelijk afhankelijkheid en zorgbehoefte. Is het niet wenselijk om ook ruimte te houden voor dit aspect van mens zijn? En zo ja, waar gaat humaniteit en barmhartigheid over in paternalisme? Wit pleit in dit verband voor het belang van een goed gesprek, zodat een besluit rond het levenseinde "zorgvuldig, weloverwogen en 'eigen' is."¹² Naar mijn eigen opvatting ligt hier terrein braak voor geestelijk verzorgers.

Opvallend in de zaak Haas is dat het Hof aangeeft dat juist in een liberaal klimaat er voldoende tegenwicht moet zijn. Ook Nederland staat bekend om haar liberale beleid en loopt, met Zwitserland en België, mee in de voorhoede op dit ethisch kwetsbare terrein. Het is één ding voor een rechter om een individuele zaak te beoordelen, het is iets anders om als overheid tot algemeen geldende regels te komen. Toch ontkom ik er niet aan om de uitspraak in de zaak Haas te zien als ondersteuning van de zienswijze dat, "welke uitspraak de rechter in de zaak Heringa ook zal doen, de wetgever niet anders [kan] dan zorgen voor een passend regelgevend kader om tegemoet te komen aan een positieve invulling van het begrip zelfbeschikking en te faciliteren dat ieder mens zoveel mogelijk invulling kan geven aan een levenseinde dat bij hem of haar past."¹³ De overheid heeft hierin een 'a certain margin of appreciation'.¹⁴ Minister Schippers heeft dan ook terecht een Commissie van Wijzen ingesteld die medio dit jaar zal komen met een adviesrapport.¹⁵

---

¹ Zie Rapportage Helder communiceren over euthanasie met de patiënt: belevingsonderzoek arts en euthanasie van FMS, KNMG, LHV, NHG en Verenso, onderzoeksresultaten 11-12-2014.

² B. Chabot, Euthanasie zonder examen, NRC Handelsblad Opinie & Debat, 29 november 2014.

³ Momenteel is een doorverwijzingsplicht niet opgenomen in de wet. D66 is hier wel voorstander van getuige haar verkiezingsprogramma 2015. Het in noot 1 genoemde rapport geeft aan dat ruim 60% van de respondenten hierover geen afspraken heeft gemaakt, terwijl meer dan de helft wel vindt dat het tot de professionele verantwoordelijkheid behoort om onderling sluitende afspraken te maken.

⁴ Wet van 12 april 2001, houdende toetsing levensbeëindiging op verzoek en hulp bij zelfdoding en wijziging van het Wetboek van Strafrecht en van de Wet op de lijkbezorging (Wet toetsing levensbeëindiging op verzoek en hulp bij zelfdoding). In dit artikel verder afgekort tot Wtl.

⁵ Naar verwachting dient in april 2015 het hoger beroep in de zaak Heringa. In deze zaak heeft een zoon zijn (stief)moeder geholpen door haar middelen te verschaffen die zij zelf heeft ingenomen vanuit haar wens haar leven te beëindigen. In eerste instantie is sprake van schuldigverklaring zonder strafoplegging. Deze zaak wordt gezien als een proefproces. De verdediging van Heringa wordt betaald door de NVVE.

⁶ Zie M. Rikmenspoel, Tijdschrift voor Religie, Recht en Beleid, 2014 (5) 3: De zaak Heringa en de maatschappelijke roep om zelfbeschikking, p. 5-20.

⁷ Voor meer informatie zie <http://www.dignitas.ch/>.

⁸ De tekst van artikel 8 EVRM luidt: *Recht op eerbiediging van privé familie- en gezinsleven* 1. Een ieder heeft het recht op respect voor zijn privé leven, zijn familie- en gezinsleven, zijn woning en zijn correspondentie. 2. Geen inmenging van enig openbaar gezag is toegestaan in de uitoefening van dit recht, dan voor zover bij wet

---

is voorzien en in een democratische samenleving noodzakelijk is in het belang van de nationale veiligheid, de openbare veiligheid of het economisch welzijn van het land, het voorkomen van wanordelijkheden en strafbare feiten, de bescherming van de gezondheid of de goede zeden of voor de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen.

⁹ De tekst van Artikel 2 EVRM luidt – *Recht op leven* 1. Het recht van een ieder op leven wordt beschermd door de wet. Niemand mag opzettelijk van het leven worden beroofd, behoudens door de tenuitvoerlegging van een gerechtelijk vonnis wegens een misdrijf waarvoor de wet in de doodstraf voorziet. 2. De beroving van het leven wordt niet geacht in strijd met dit artikel te zijn geschied ingeval zij het gevolg is van geweld, dat absoluut noodzakelijk is: a. ter verdediging van wie dan ook tegen onrechtmatig geweld; b. teneinde een rechtmatige arrestatie te bewerkstelligen of het ontsnappen van iemand, die op rechtmatige wijze is gedetineerd, te voorkomen; c. teneinde in overeenstemming met de wet een oproer of opstand te onderdrukken.

¹⁰ Haas v Switzerland Judgment, nr. 31322/07, 20 januari 2011, punt 61.

¹¹ Den Hartogh is van mening dat deze zaak in elk geval een argument is voor het loslaten van strafbaarstelling van hulp bij zelfdoding door intimi, zie G. den Hartogh, Hulp bij zelfdoding door intimi, Een grondrechtsconforme uitleg van artikel 294 lid 2 Sr in NJB, 20 juni 2014, afl. 24, p. 1598-1605.

¹² Zie E. Wit, Mag het leven voltooid zijn, Nieuwe Liefde (winter 2013), bron: http://denieuweliefde.com/upload/multimedia/Nieuweliefde10_essay.pdf

¹³ Zie het in noot 7 genoemde artikel, p. 20.

¹⁴ Zaak Haas v Switzerland, punt 53.

¹⁵ Brief van 3 juni 2014 van Minister E. Schippers van Volksgezondheid, Welzijn en Sport aan de Voorzitter van de Tweede Kamer betreffende Hulp bij zelfdoding aan mensen die hun leven voltooid achten, kenmerk 365912-120344-PG.